

Pedagogical Reflections on the Teaching Process of the Quran by the Prophet Muhammad (PBUH)

Ahmet Gökdemir^{1a*}, Ramazan Gürel^{2b}

¹ İstanbul University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Recitation, İstanbul/Türkiye

² Marmara University, Faculty of Theology, Department of Religious Education, İstanbul/Türkiye

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 17/07/2024

Accepted: 15/11/2024

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Author Contribution Declaration
Author Contribution Declaration
Conceiving the Study Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Data Collection Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Data Analysis Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Writing up Author-1 (%55) - Author-2 (%45)
Submission and Revision Author-1 (%60) - Author-2 (%40)

ABSTRACT

Throughout Islamic history, one of the fundamental concerns for Muslims has been learning and teaching the Qur'ān. Understanding and living by the correct commandments of Islam necessitate learning and teaching the Qur'ān in its original form. This responsibility primarily fell upon the Prophet Muhammad (peace be upon him), who was the first recipient and practitioner of the Qur'ān. He not only taught the meanings of the verses to his companions (Sahabah) but also guided them in the proper recitation (pronunciation and word articulation) of the Qur'ān, demonstrating its practical application. The focus of this research is to identify and evaluate certain pedagogical principles that the Prophet followed while teaching the Qur'ān to his initial recipients. Drawing from information mentioned in the sources, the study aims to explore the Prophet's approach to Qur'ānic recitation, teaching methods, and interactions with his students. By doing so, the research contributes to the development of a method and communication language that can guide contemporary Qur'ān educators. This approach and understanding also serve as the foundation for our article. Additionally, the research analyzes the pedagogical principles employed by the Prophet during Qur'ān instruction without directly focusing on specific techniques or methods. Therefore, other time periods in Islamic history when Qur'ān instruction occurred or individuals engaged in this task are beyond the scope of this study. However, the research occasionally provides examples of the impact of the Prophet's Qur'ān teaching methods on subsequent generations. Notably, existing literature generally discusses the Prophet's role as an educator in broad terms, but there are relatively few studies specifically examining his Qur'ān teaching practices. This work aims to address this gap by focusing on the pedagogical aspects of the Prophet's Qur'ān instruction within the context of teacher-student relationships and educational principles. To gather data, an extensive literature review was conducted initially. Subsequently, qualitative research methods, specifically document analysis, were employed to analyze and evaluate the obtained data. As a result of this study, the pedagogical principles applied by the Prophet during Qur'ān instruction were identified as follows: selectively nurturing of capable ones, providing equal opportunities for Qur'ān education, avoiding hesitation, supporting struggling learners, practical application alongside theoretical education, favoring memorization over mere alphabet-based learning, seeking feedback from his learners, providing both individual and collective education, combining formal and informal education, personally demonstrating Qur'ānic recitation, integration of writing and memorization, recognizing and encouraging successful learners.

Keywords: Qirā'āt, Qur'ān, Prophet Muhammad, Companions (Sahabah), Education, Teaching, Pedagogic.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ı Öğretim Sürecinden Pedagojik Yansımalar

Süreç

Geliş: 17/07/2027

Kabul: 15/11/2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı

Çalışmanın Tasarlanması Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Veri Toplanması Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Veri Analizi Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

Makalenin Yazımı Yazar-1 (%55) - Yazar-2 (%45)

Makale Gönderimi ve Revizyonu Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)

ÖZ

İslâm tarihi boyunca Müslümanların üzerinde özenle durdukları temel meselelerden biri Kur'an-ı Kerim'i öğrenme ve başkalarına öğretme konusudur. Zira İslâm'ın emirlerinin doğru bir şekilde anlaşılması ve yaşanması için Kur'an'ın orijinal haliyle öğrenilip öğretilmesi zaruri kılınmıştır. Konuyla ilgili öncelikli sorumluluk, Kur'an'ın ilk muhatabı ve uygulayıcısı olan Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından alınmıştır. O, ashâbına âyetlerin hem mesajlarını hem de okunuş şekillerini (lafızlarını ve kelime telaffuzlarını) öğretmiş ve bunların uygulamalarını bizzat göstermiştir. Bu bağlamda araştırmanın konusu, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilk muhatablarına Kur'an'ı öğretirken dikkate aldığı bazı pedagojik esasları ortaya koyup değerlendirmektir. Buradan hareketle araştırmada, kaynaklarda zikredilen bilgiler ışığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ı okuma tavrı, talim etme usûlleri ve öğrencilerine yaklaşımlarına dair tespitlerde bulunmak; bu sayede günümüz Kur'an öğreticilerine yol gösterecek bir yöntemin ve iletişim dilinin oluşmasına katkı sağlamak hedeflenmiştir. Bu yaklaşım ve anlayış aynı zamanda makalemizin de hareket noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an öğretimi esnasında hayata geçirdiği pedagojik esasları, bir ilke veya metodu doğrudan konu edinmeksizin, süreç odaklı yaklaşımla tahlil etmek amaçlanmıştır. Dolayısıyla İslâm tarihinde Kur'an öğretimi yapılan başka bir zaman diliminde bu işle meşgul olan şahısların uyguladıkları pedagojik ilke ve metotlar araştırmanın kapsamı dışındadır. Ancak çalışmada yer yer Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an öğretim metotlarının kendisinden sonraki döneme etkisine dair örneklerin verildiği de olmuştur. Konuya ilişkin literatüre göz atıldığında dikkat çeken ilk husus, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eğitimciliğini genel anlamda ana hatlarıyla ele alıp değerlendiren birçok çalışmanın varlığıdır. Bununla birlikte onun, Kur'an eğitimi-öğretimi özel olarak ele alıp irdeleyen araştırmalar çok fazla değildir. Bu çalışma böyle bir düşüncenin ürünü olarak ortaya konulmuştur. Araştırmanın konuyla ilgili diğer çalışmalardan farkı, eğitici-öğretici ilişkileri bağlamında ve pedagojik ilkeler çerçevesinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an öğretimi ele almasıdır. Bu çerçevede çalışma kapsamında ilk aşamada verilerin elde edilmesi için kapsamlı literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda elde edilen verilerin analiz ve değerlendirmesinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışma neticesinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an öğretiminde uyguladığı pedagojik esaslar "kabiliyetli olanları özel olarak seçip yetiştirmesi, Kur'an öğretiminde fırsat eşitliği sunması, aceleci davranmaması, öğrenmede güçlük yaşayanları gözetmesi, hayata aktararak öğretmesi, alfabeden ziyade ezber yoluyla öğretimi benimsemesi, öğrencilerinden dönüt alması, bireysel ve toplu öğrenime imkân sunması, özgün ve yaygın Kur'an öğretimi aynı anda uygulaması, Kur'an'ın lafızlarını bizzat tatbik ederek öğretmesi, yazı ve ezberi birlikte kullanması, Kur'an öğreniminde başarılı olanları teşvik ve takdir etmesi" şeklinde tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Hz. Peygamber, Sahâbe, Eğitim, Öğretim, Pedagoji.

Giriş

İslâm'ın temel kurucu metni olan Kur'ân-ı Kerîm, her dönemde Müslüman toplumlar için hayat düsturu olmuş, dünyadan ahirete uzanan anlatım örgüsüyle hem anı hem de geleceği planlama açısından merkezi konumda yer almıştır. Bu önemine binaen daha ilk nesillerden itibaren âyetlerin muhatapları, her bir ilahi mesajı en mükemmel şekilde anlamaya ve yaşamaya yoğun gayret göstermiştir. Bu durum Kur'ân'ın kendisiyle bulunduğu ilk kişi ve kaynak olan Hz. Peygamber'in, inananlar arasındaki konumunu ayrı bir yere taşımış, vahye dair en sağlam bilgilerin ondan öğrenileceği hakikati sahâbeyi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân öğretiminden istifade etmeye özellikle sevk etmiştir. İlk nesil sahâbenin bu titizliği, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân öğretimi ile ilgili uygulamalarına dair rivayetlerin ve farklı bilgilerin günümüze ulaşmasının başlangıç noktasını teşkil etmektedir.

Vahyin mesajına ilk muhatabı ve onu ilk uygulayan kişi olması dışında Kur'ân öğretiminde Hz. Peygamber'in şahsını öne çıkaran bir diğer etken, onun eğitimci kimliğine ve yüce şahsiyetine bizzat Kur'ân âyetlerinin referans olmasıdır. Allah'ın en mükemmel eğitimci olarak tarif ettiği Hz. Peygamber'in (s.a.v.), ilahi terbiyeyle yetişmiş olması, muhataplarıyla ilişkilerini iyi ayarlaması, farklı öğretme usûllerini bilip uygulaması, ashâbını iyi tanınması, üstün ahlakı gibi sahip olduğu birçok üstün meziyet onu, ümmeti için en ideal Kur'ân öğreticisi konumuna yerleştirmektedir. Söz konusu seçkin konumunu gösteren bir başka delil de Hz. Peygamber'den (s.a.v.) Kur'ân eğitimini alan sahâbelerin, daha sonraki nesillere Kur'ân'ı öğretmede ne kadar başarılı olduklarını anlatan tarihi bilgilerdir.

Kur'ân öğretimi açısından Hz. Peygamber'in (s.a.v.) rehberliğini ümmet için vazgeçilmez hale getiren önemli hususlardan biri de telaffuz ve retorik açısından Kur'ân'a dair en doğru okumaların ilk ağızdan öğrenilmesinin gerekliliğidir. Zira insan zihni için lafızlar, manaları yüklenen, anlamının kendisi vasıtasıyla gerçekleştiği kalıp vasıtalarıdır. Dolayısıyla âyetlerin kendisiyle şekillendiği harflerin ve lafızların orijinal haliyle öğrenilip zihinlerde muhafaza edilmesi ve sonraki nesillere asıl hâliyle aktarılması, dinin doğru anlaşılıp yaşanabilmesi açısından çok mühimdir. Bu manada Hz. Peygamber için (s.a.v.) Kur'ân öğretimi tarihindeki ilk fem-i muhsin olduğu söylenebilir.¹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbına Kur'ân'ı öğretme faaliyeti çoğunlukla dönemin yaygın geleneği olan şifâhî (ağızdan/sözlü aktarım) yolla gerçekleşmiştir. Bu durum, okuma, dikkatli dinleme, ehil kişinin ağızdan kulak kesilerek alma gibi hususların öne çıkmasına sebep olmuş, sahâbe için Kur'ân'ı bizzat Hz. Peygamber'den (s.a.v.) öğrenmenin ehemmiyetini bir kat daha artırmıştır.

Buraya kadar işaret edilen hususların tamamı Kur'ân muallimliği mevzusunda gerçek otoritenin Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğunu farklı açılardan ortaya koymuştur. Bu noktadan sonra yapılması gereken, onun Kur'ân'ı okuma tavrı, talim etme usûlleri ve öğrencilerine yaklaşımlarına dair kaynaklarda zikredilen bilgilerden hareketle araştırmalar yapmak, bu sayede günümüz Kur'ân öğreticilerine yol gösterecek bir yöntemin ve iletişim dilinin oluşmasına katkı sağlamaktır. Bu yaklaşım ve anlayış aynı zamanda makalemizin de hareket noktasını oluşturmaktadır.

¹ Yaşar Akaslan, "İslam Eğitim Tarihinde Kur'an Eğitim ve Öğretimi", *Dünden Bugüne Kur'an Eğitim Öğretimi ve Kur'an Kursları* (Ankara: DİB Yayınları, 2021), 24.

1. Araştırmanın Problemi ve Sınırlılıkları

Kur'ân âyetlerinin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) inzâlinin başlamasıyla birlikte okuma-yazma, kalem, öğretim ilkeleri, duyular, inanç, davranış" gibi kavramlar insan eğitimi etrafında yeniden önem kazanmıştır.² Bu şartlar altında Allah, (c.c) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sadece vahyi göndermekle yetinmemiş, aldığı vahyi eksiksiz olarak insanlara ulaştırıp duyurmasını (tebliğ) istemiş; ayrıca muhataplarına Allah'ın âyetlerini okumasını (tilâvet), öğretmesini (ta'lîm), açıklamasını (tebyîn) ve onları her türlü kirden temizlemesini (tezkiye) emretmiştir.³ Bu âyetler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir eğitimi olarak görevlerini "tebliğ (âyetleri bildirme), tilâvet (âyetleri okuma), ta'lim (âyetleri öğretip hayata geçirme), tebyîn (âyetleri açıklama) ve tezkiye (muhatapları her yönden arındırma)" olarak ortaya koymakta, onun rolünü "eğitici ve öğretici" olarak belirlemekte, yaptığı işin bir eğitim-öğretim faaliyeti olduğunu açıklamaktadır.⁴ Bu görevler içerisinde tebliğ, ta'lim, tilâvet ve tebyîn, doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'in muhataplara aktarılması ve öğretilmesi süreçleriyle bağlantılıdır. Bu meyanda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân'ı muhataplarına mükemmel bir şekilde öğrettiğini sahâbeden nakledilen bilgiler de göstermektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dostu olmanın yanında öğrencileri de olan sahâbe, onun eğitimcilik vasfını sıkça anmış, kendisinden daha güzel ve daha şefkatli bir öğretici görmediklerini çeşitli vesilelerle dile getirmişlerdir.⁵

Pedagoji kavramı Yunanca'da "çocuk bakım bilimi" anlamına gelen Paidagoge kelimesinden türemiş olup başlangıçta çocuk yetiştirme anlamında kullanılmıştır. Zamanla bu kavram kolektif bir şekilde anlam dairesini genişletmiş ve eğitim faaliyetleri için ortak bir manayı ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Günümüzde pedagoji kavramı, "Toplumun eğitim sistemine göre oluşturulmuş olan okul örgütüne; eğitim programına, amaçlarına, yöntemlerine ve araçlarına ilişkin bilgi veren ve eğitim çalışmalarını kurallara bağlayan disiplinler arası uygulamalı bir bilim dalı olup öğretmenlik sanatı, uygulaması ya da öğretmenlik mesleği için gerekli bilgi, beceri ve değer duygularını kazandıran bilim dalı" şeklinde iki farklı alanı ifade etmek üzere tanımlanmaktadır.⁶ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere pedagoji bilimi hem sistematik eğitim uygulamalarını hem de öğretmen yetiştirme sanatını içermektedir. Bu durum pedagojinin öğretmen merkezli bir eğitim-öğretim süreci olarak düşünülmesini mümkün kılmaktadır.⁷ Bu çalışmada, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğretici (muallim) kimliği muhataplarına Kur'ân öğretimi özelinde konu edileceği için onun uygulamalarındaki pedagojik esasların izlerini sürmenin imkân

² Selahattin Parlador, "Hz. Peygamber Devrindeki Eğitim Anlayışı ve İşleyişi", *DEÜİFD* 1 (1983), 259.

³ el-Mâide 5/67; el-Bakara 2/151; Âl-i İmrân 3/164; en-Nahl 16/44.

⁴ Ahmet Koç, *Kur'an'da İnsan ve Hz. Muhammed -Din Eğitimi Açısından Bir Yaklaşım-* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005), 143.

⁵ Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), "Mesâcid", 33; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye), "Salât", 167; Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsüdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe* (Beyrut: y.y., ts.), 5/208.

⁶ Ahmet Cevizci, *Eğitim Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2010), "Pedagoji", 417; Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), "Eğitim Bilim", 1355.

⁷ Alper Çiltaş-Mustafa Akıllı, "Öğretmenlerin Pedagojik Yeterlilikleri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/4 (2011) 65.

dâhilinde olacağı motivasyonu hareket edilecektir. Elbette araştırmannın amacı Hz. Peygamber'in Kur'ân öğretimine yönelik uygulamalarını pedagoji biliminin verilerine doğrulatmak değildir. Asıl maksat, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) örnek uygulamalarının modern pedagoji ve eğitim bilimlerinin bize sunduğu bilgilerle benzerlik arz eden yönlerine vurgu yapmaktır. Bu sayede günümüzde pedagoji bilimi kapsamında ele alınan öğretim metotlarının, insanlığın ve peygamberlerin ortak mirası olarak uygulanageldiği görülecektir. Buradan hareketle araştırmannın problem cümlesi, "Bir muallim olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) muhataplarına Kur'ân'ı öğretirken dikkate aldığı yöntemler hangi pedagojik esaslar çerçevesinde hayata geçirilmiştir?" şeklindedir. Bu bağlamda bu çalışma, sadece Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân öğretimi esnasında dikkate aldığı bazı pedagojik esasları betimlemeyi amaçlamakta, bir ilke veya metodu doğrudan konu edinmekten ziyade süreç odaklı yaklaşımla olguları tahlil etmeyi öncelemektedir. Dolayısıyla İslâm tarihinde Kur'ân öğretimi yapılan başka bir zaman dilimi veya şahıs araştırmannın kapsamı dışındadır.

2. Yöntem ve İlgili Literatür

Araştırmannın çalışma planının belirlenmesi amacıyla öncelikle kapsamlı literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması, araştırmannın konusunu net olarak yansıtmak amacıyla veri toplama sürecinin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koyan bir süreçtir.⁸ Dolayısıyla bir çalışmanın planını oluşturabilmek amacıyla konuyla ilgili bilgilerin tespit edilmesi, ardından bunlar ışığında konunun işlenmesi, elde edilen verilerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi gibi aşamaların tamamında literatür taraması yapmak gerekli görülmüştür.⁹ Bu bağlamda araştırmamız özelinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Kur'ân'ı öğretim sürecinde başvurduğu yöntemleri uygularken dikkate aldığı pedagojik esaslarla ilgili meseleleri farklı açılardan konu edinen çalışmalara dair detaylı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Ardından bahsi geçen konularla ilgili ulaşılan çalışmalar tematik olarak sınıflandırılmış ve araştırmannın problemi, bölümleri ve alt başlıkları tespit edilmiştir.

Literatür taramasını müteakip verilerin toplanması aşamasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Bu metot, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde üretilen ya da ilgili konuda birden fazla kaynak tarafından ve değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların geniş bir zaman dilimine dayalı analizini olanaklı kılmaktadır.¹⁰ Bu meyanda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân öğreticiliği ile ilgili kaynaklardaki veriler, doküman analizi yoluyla tespit edilip çalışmanın başlıklarına göre tematik olarak sınıflandırılmıştır. Ardından verilerin analiz ve değerlendirmesine geçilmiş, bu safhada ise nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi tekniği, bir metnin içeriğinde yer alan temel bileşenleri saptama, sınıflandırma ve yorumlama amacı ile kullanılan sistemli, metodolojik ve nesnel bir yöntem olarak tanımlanmakta; bir metnin içerisinde

⁸ Meredith, D. Gall vd., *Education Research: an Introduction* (6th ed.) (New York: Longman Publishing, 1996), 113-117.

⁹ Ayşe Yıldız, "Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür Taramasına Genel Bakış", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/2 (2022), 367-386.

¹⁰ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 187-207.

sistemli bir biçimde belirlenen kategorilerin/kodların mevcudiyetini analiz etmek için gerçekleştirilmektedir.¹¹ Araştırmanın problemi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân öğretiminde uyguladığı yöntemlere bağlı olarak esas aldığı pedagojik ilkelere yoğunlaştığı için bu kapsamda ilk olarak ilgili literatürden elde edilen bilgiler analiz edilmiş, bunun neticesinde çalışmada yer verilen pedagojik ilkeler belirlenmiştir. Ardından her bir ilkeye bir kod verilmiş, söz konusu ilkelere klasik ve modern kaynaklar incelenerek örnekler bulunmuş, bu sayede başlıkların içerikleri oluşturulmuştur. Bu esnada konu başlıklarıyla alakalı modern pedagojinin sunduğu bilgiler de alanyazın taranarak metne ilave edilmiştir. Söz konusu metinlerin tamamından elde edilen verilerin metin içinde sunma biçimi, bazen doğrudan alıntı yapma bazen de ilgili ifadeyi tırnak içinde vermek şeklinde olmuştur. Araştırma neticesinde ulaşılan veriler “sonuç” bölümünde tartışılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Konuya ilişkin literatüre göz atıldığında dikkat çeken ilk husus, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eğitimciliğini genel anlamda ana hatlarıyla ele alıp değerlendiren birçok çalışmanın varlığıdır. Bununla birlikte onun, Kur'ân eğitimi-öğretimi özel olarak ele alıp irdeleyen araştırmalar çok fazla değildir. Alanyazın incelendiğinde konuyu doğrudan ele alan bir yüksek lisans tezi, bir makale ve bir kitap bölümü çalışması öne çıkmaktadır. Abdülsamet Şen tarafından hazırlanan “Hz. Peygamber'in Kur'ân Öğretme Metodu” başlıklı yüksek lisans çalışması, konu özelinde ulaşabildiğimiz tek lisansüstü araştırma olmuştur. Tezinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân'ı öğretme metodunu okuma, okutma ve ezberlemeye teşvik, öğretmede farklı ilkelere dayanma, Kur'ân'ı okuma tarzı gibi başlıklar ışığında ele alan Şen, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân öğretimine dair genel bir portre sunmaya çalışmıştır. Konuyu makale düzeyinde ele alan Abdülhekim Ağırbaş, “Hz. Peygamber Döneminde Kur'ân/Kırâat Eğitim-Öğretimi” adlı çalışmasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) öğretici kimliği, Kur'ân okuyuş ve öğretim usûlleri konularını ele alıp değerlendirmiştir. Yaşar Akaslan tarafından kaleme alınan “İslam Eğitim Tarihinde Eğitim ve Öğretimi” başlıklı kitap bölümünde de Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yürütülen Kur'ân öğretiminin mahiyet ve keyfiyetine dair bilgiler sunulmuş ve değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Zikredilen çalışmaların tamamında konu, çoğunlukla tarihi ve teorik bilgiler ekseninde ele alınmış, ancak sürece dair pedagojik bir değerlendirmeye yer verilmemiştir. Bu çalışmada ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân muallimliği süreci, eğitici-öğrenci ilişkileri bağlamında pedagojik ilkeler ekseninde irdelenip betimlenmeye çalışılmıştır.

3. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'i Öğretim Sürecinde Dikkate Aldığı Hususlara Pedagojik Bir Bakış

Bu bölümde Hz. Peygamber'in (s.a.v.), ashâbına Kur'ân öğretimi sürecinin keyfiyetine dair birtakım hususlara işaret edilecek; ayrıca mezkûr süreç özelindeki uygulamaları pedagojik ilkeler çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

¹¹ Deniz Alanka, “Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi: Teorik Bir Çerçeve”, *Kronotop İletişim Dergisi* 1/1 (2024), 69.

3.1. Kabiliyetli Kişileri Seçip Onları Özel Yetiştirmesi

Eğitim-öğretim süreçlerinde özel kabiliyet ve meziyetlerin dikkate alınması, ferdi farklılıklar ilkesi kapsamında ele alınmıştır. Ferdi farklılıklar ilkesi, yaratıcının insanları birbirinden farklı niteliklere sahip olacak şekilde var ettiği esasına dayalı olup “bireyi başkalarından farklı kılan özellikler” şeklinde tanımlanmaktadır.¹² İlâhî iradeye ek olarak kalıtım ve fiziksel-sosyal çevrenin, üzerinde doğrudan doğruya etki ettiği ferdi farklılıklar, hayatın her alanında olduğu gibi eğitim-öğretim faaliyetlerinde de dikkate alınması zorunlu bir faktör olarak görülmüştür.¹³ Çünkü pedagojik açıdan bakıldığında eğitim-öğretim faaliyetinin, bireyin içinde bulunduğu gelişim seviyesine uygun olarak yürütülmesi gerekir. Bu uygunluk hali aynı zamanda muhatap için doğru yöntem ve tekniklerin tespitini de içermektedir. Ayrıca hedef kitlenin bireysel farklılıklarından kaynaklanan temel ihtiyaçlarının bilinmesi, onların öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi noktasında da kritik bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda eğitim-öğretimde bireysel farklılıkların dikkate alınmaması, hem süreç hem de metot ve uygulamalar açısından muhataplar üzerinde tatmin edici neticeler alınmasına engel oluşturacaktır.¹⁴ Benzer bir durum Kur’ân öğretimi için de geçerlidir. Zira Kur’ân öğretimi süreci de kendine has metotları olan ve muhatapların ihtiyaçlarının yanı sıra beklentilerinin gözetilmesi gereken bir nitelik arz eder. Bu bağlamda bireysel farklılıkların önemsenmesi Kur’ân öğretimi sürecinde de merkezi konumdadır denilebilir.

Kabiliyet kavramı, herhangi bir beceriyi edinme noktasında insanın fitraten sahip olduğu potansiyeller bütününe harekete geçirme gücü olarak tanımlanmıştır.¹⁵ İslâm geleneğinde eğitim anlamında kullanılan ‘terbiye’ kavramının, “insanda mevcut bütün kabiliyetlerin dikkate alınarak bunların geliştirilmesi ve yönlendirilmesi”¹⁶ şeklinde tanımlanması, eğitim faaliyetleri açısından kabiliyetlerin bilinmesi ve dikkate alınmasının önemini göstermektedir. Söz konusu kavram pedagojik perspektiften değerlendirildiğinde ise kabiliyetlerin bilinmesinin, bireyin tanınması sürecinin bir parçası olarak nitelendirildiği görülür.¹⁷ Bu bağlamda kişinin kabiliyetlerini önemseyen birey merkezli eğitim anlayışı, insanın eğitiminde pedagojik açıdan en doğru yol olarak değerlendirilmiştir.¹⁸ Meseleye Kur’ân öğretimi özelinde bakıldığında da muhatapın genel ve özel kabiliyetlerinin bilinmesi hiç şüphesiz önem arz etmektedir. Nitekim Kur’ân’ı öğrenme süreci bireysel bir süreç olarak görülmüş; bu sürecin bilgiyi alma, kodlama, işleme ve değerlendirme aşamaları açısından özel hususiyetleri gerektirdiğine dikkat çekilmiş, insanın kabiliyetleri

¹² Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009), “Ferdî farklılıklar”, 136.

¹³ Abdullah Servet Yılmaz, “Hz. Peygamber’in Eğitim Metodunda ‘Bireysel Farklılıklar’ İlkesini Gözetmesi”, *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi* 5 (Aralık 2020), 86-89; Çiğdem Can Kaynak, “Kur’an-ı Kerim Çerçevesinde Eğitim, Eğitimci ve Eğitilen”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/2 (2020), 710.

¹⁴ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: TİDEF Yayınları, 2005), 9-10; Abdurrahman Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1999), 85; Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2014), 29.

¹⁵ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1985), 249.

¹⁶ Ziya Kazıcı-Halis Ayhan, “Ta’lim ve Terbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/516.

¹⁷ İbrahim Ethem Özgüven, *Bireyi Tanıma Teknikleri* (Ankara: Pdrem Yayınları, 1998), 58.

¹⁸ Muhittin Okumuşlar, *Fitrattan Dine Din, Fıtrat, Eğitim İlişkisi* (Konya: Yediveren Yayınları, 2002), 65.

potansiyel bir güç olarak tanımlanmıştır.¹⁹ İnsanların farklı yaratılış özelliklerine sahip olduğu gerçeğinin yansımalarını Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarında da müşahade etmek mümkündür. O, yaklaşık yirmi üç sene devam eden tebliğ sürecinde farklı bilgi, görgü, dünya görüşü ve iletişim tarzına sahip birçok insana İslâm'ın mesajlarını eşit düzeyde duyurmuş ve fakat onların farklı farklı kabiliyetlerini göz önünde bulundurmıştır. İnsanların farklılıklarını onları çeşitli madenlere benzeterek ortaya koyan Hz. Peygamber,²⁰ başta Kur'ân öğretimi olmak üzere tüm eğitim uygulamalarında bu anlayışını yansıtan örnekler sergilemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı öğrenme mevzusunda, yeteneklerinden hareketle sahâbe arasında bir sınıflandırmaya gitmiştir. Kur'ân'ın doğru bir şekilde tilâveti konusunda Cebrâil (a.s.) tarafından yetiştirilen Hz. Peygamber, almış olduğu bu eğitimi ashâbına aktarırken onların içinde sesi güzel ve ezber yeteneği güçlü olanları Kur'ân eğitimi için yönlendirmiş, bu meyanda onları özel olarak eğitime tabi tutmuştur.²¹ Onun bu hususta yetiştirdiği kimseler, Kur'ân eğitiminin sonraki zamanlara aktarımında önemli roller üstlenmişlerdir.²²

Hz. Peygamber, aynı şekilde Kur'ân öğretiminde kabiliyetli kimseleri hem İslâm dinini hem de Kur'ân'ı öğretmesi için öğretmen olarak görevlendirmiştir.²³ Örneğin o, Akabe'de, Râfi' b. Mâlik'e (ö. 3/625), o zamana kadar nâzil olan âyet ve sûrelerin olduğu Kur'ân nüshasını vermiş, o da kabilesine kendi mahallesindeki mescitlerinde bu nüshayı okutmuştur.²⁴ Bu hususta en yaygın olarak bilinen ve kabiliyetinden hareketle görevlendirilen isimlerden birisi de Mus'ab b. Umeyr'dir (ö. 3/625). Kendisi Yesrib'deki Müslümanlara İslâm'ı ve Kur'ân'ı öğretmek için hicretten bir süre önce öğretmen olarak Yesrib'e gönderilmişti.²⁵ İslâm tarihinde birer acı hatıra olarak iz bırakmış olan Recî²⁶ ve Bi'rîmaûne²⁷ olaylarında ashâbdan şehit düşenler de Hz. Peygamber'in (s.a.v.), kabiliyetlerine bağlı olarak öğretmenlikle vazifelendirdiği isimler arasında yer almıştır.

¹⁹ M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 186; Mehmet Korkmaz, "Hafızlık Eğitiminde Bireyi (Talebeyi) Tanıma", *Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*, ed. Cemil Osmanoglu-Ömer Özbek (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 62-73.

²⁰ Muhammed b. İsmail Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 2009), "Enbiyâ", 15; Müslim, "Birr", 160.

²¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1421/2001), 5/268, 11/395. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mezkûr kişileri özellikle işaret etmesinin sebebi, bunların Kur'ân'ın yedi harfi üzere vecihlerini ve kıraatlerini, yine nâsîh ve mensûhunu bilmeleri ve eğitimde bu hususları gözetmeleridir. Konuyla ilgili bk. Necati Tetik, *Başlangıçtan Hicrî 9. Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 47-48; Lokman Yılmaz, *Kıraatü'n-Nebi* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023), 40-41; Osman Bostan, "Hamza ve Kıraatinin Özellikleri", *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri*, ed. Ahmet Gökdemir (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 170.

²² Abdülhamit Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 13.

²³ Buhârî, "Tevhîd", 14.

²⁴ Ebü'l-Hasen Ali İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Halil Me'mûn (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), 2/168.

²⁵ Ebû Muhammed Cemalüddîn İbn Hişam, *es-Siratü'n-Nebeviyye* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2022), 2/76; İzzüddîn İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 2/96.

²⁶ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Recî Vak'âsı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/510-511.

²⁷ Ahmet Önkal, "Bi'rîmaûne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/195-196.

3.2. Kadın ve Erkeklerin Eğitimi Hususunda Fırsat Eşitliği Sorunu

İnsanların sahip olduğu bazı biyolojik ve kültürel özellikler kimi toplumlarda birtakım eşitsizliklere neden olmuştur. Cinsiyete dayalı ayrımcı politika ve anlayışlar bu eşitsizliklerin başını çekmektedir. Bu durum bazen insanların en temel haklarından birisi olan “eğitim alma” hakkından mahrum kalmaları şeklinde tezahür etmekte, bu bağlamda cinsiyetçi yaklaşım özellikle kadınları daha fazla olumsuz etkilemektedir. Bilhassa cinsiyeti merkeze alan anlayışların sebep olduğu eğitimle ilgili adil olmayan uygulamalar, eğitimde fırsat eşitliği kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.²⁸ “Eğitim kaynaklarına ulaşabilme ve bunlardan yararlanabilme hususunda eşit bir seviyede olmak” şeklinde tanımlanan eğitimde fırsat eşitliği kavramı, özellikle modern düşünceyle beraber ortaya çıkan ve eğitim sahasında demokratik toplumlar tarafından benimsenen temel ilkelerden biri olmuştur.²⁹ Günümüzde Milli Eğitim Temel Kanunu’nun 8. maddesi eğitimde fırsat eşitliğini, “Eğitimde kadın-erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır.” cümlesiyle ortaya koymuştur.³⁰

Eğitimde fırsat eşitliği, her ne kadar kavram olarak modern dönemlere ait olsa da olgusal olarak tarihin hemen her devrinde görülen bir hakikattir. İslâm dini özelinde bakıldığında Allah Teâlâ din, dil, ırk, cinsiyet gibi birçok noktada karşımıza çıkan ayrımcı tavırları kökten yasaklamış, eğitim alma isteğini temel haklardan biri olarak görmüştür. Tarih boyunca İslâm eğitim geleneğinde de eğitimde fırsat eşitliği konusu bir ilke olarak her daim gözetilmiş,³¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) de ilim talep etmeyi cinsiyet ayrımı olmaksızın erkek-kadın herkese temel bir vazife olarak yüklemiştir.³²

Bu hakikati sözlü olarak duyurmakla kalmayan Allah Resûlü, cinsiyetçi ayrımları ortadan kaldıracak birçok uygulamayı hayata geçirmiştir. Bunlardan bazıları Kur’ân öğretimi özelinde karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.), tebliğle ilgili vazifesi gereği kendisine Hz. Cebrâil’in (a.s.) getirdiği âyetleri öğrendiği haliyle özenle okuyup aynı şekilde ashâbına da öğretmiştir. Bu meyanda o, nâzil olan âyetleri erkeklere de kadınlara da herkesin rahatça anlayabileceği bir şekilde ağır ağır okumuş, bu nedenle olsa gerek âyetlerin sonunda vakf yapmıştır.³³

Kadınlara yönelik Kur’ân eğitimiyle ilgili Suffetü’n-Nisâ’ya da değinmek gerekir. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Mescid-i Nebevî’de, Suffetü’n-Nisâ (Kadınların Suffesi) adında bir mekândan bahsedilmektedir.³⁴ Erkeklere ait suffeye benzer bir yapı olduğu anlaşılan bu kurumda kadınlara yönelik uygulamalardan birinin Kur’ân öğretimi olması kuvvetle muhtemeldir.

Hz. Peygamber döneminde hanım sahâbi Varaka binti Abdullah el-Ensârî’nin, Kur’ân-ı Kerîm’in tamamını ezberlediği de bilinmektedir.³⁵ Bütün bu örnekler eğitim hayatı içerisinde kadınların da Kur’ân’ı

²⁸ Emine Meliha Kurtdaş, “Eğitimde Cinsiyet Temelli Fırsat Eşitsizliği”, *Sosyolojik Düşün* 6/2 (Aralık 2021), 115.

²⁹ Kurtdaş, “Eğitimde Cinsiyet Temelli Fırsat Eşitsizliği”, 115-118.

³⁰ Milli Eğitim Temel Kanunu (METK), Resmi Gazete 12/14574-2343 (14 Haziran 1973), Kanun No. 1739, md. 8.

³¹ Ahmet Çelebi, *İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1998), 239-245.

³² İlmi aktarmayla ilgili hadisler için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), “Mukaddime”, 17-18.

³³ Buhârî, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 29; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd, (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1998), “Kıraat”, 1; İbn İshâk Muhammed, *es-Sîratü’n-Nebeviyye*, thk. Ahmed Ferîd (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 1-2/189; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: Yeni Şafak Kültür Yayınları, 2003), 2/760.

³⁴ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/74.

³⁵ Bedruddîn el-Aynî, *Umdetü’l-kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts), 20/27; Şakir Gözütok, “Resulullah Döneminde Kadın ve Kadın Eğitimi”, *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı* (2016), 185.

öğrenmekten mahrum olmadıklarını göstermektedir. Aksine Hz. Peygamber, Arap toplumunda kadını ikinci sınıf insan konumuna düşüren anlayışa muhalif hareket etmiş gerek kadınların gerekse kız çocuklarının eğitimi üzerinde özenle durmuş, cariyelerin eğitilmesi hususunda dahi uyarılarda bulunmuştur.³⁶ Dolayısıyla o dönemde her yaşta kadına Kur'ân'ın öğretilmesini, bu uyarı ve tavsiyeler içerisinde görmek mümkündür.

3.3. Aceleci Davranmayı Tedriciliği Gözetmesi

Tedric kelimesi, "bir insanı bir nesneye yavaş yavaş vardırarak, yakınlaştırmak" anlamlarına gelen "d-r-c" kökünden türemiştir.³⁷ Tedricilikte, bireylerin idrak düzeylerine ve bilgileri alıp özümleme kapasitelerine göre sunulan içeriğin belli esaslar çerçevesinde verilmesinin esas olması, bu ilkeyi pedagojik açıdan ayrıca önemli hale getirmektedir. Zira özellikle anlaşılması güç hususların insanlara hızlıca değil, adım adım ve zamana yayarak öğretilmesi öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Benzer bir durum beceri ve alışkanlıkların geliştirilmesi için de söz konusudur.³⁸ Kur'ân'ı öğretme süreci açısından konu ele alındığında dikkati çeken ilk husus, Kur'ân öğretilirken tedricilik ilkesine bağlı kalmanın, lafız ve mananın birlikte öğrenilip hazmedilmesine imkân tanınmasıdır. Bu sayede mesajın daha iyi alınması ve zihinlere yerleştirilip ezberlenmesi sağlanmış olacaktır.³⁹ Eğitim sürecinde ise bu kavram "kime, neyin ne ölçüde ve ne kadar zamanda verileceğini" ifade eder.⁴⁰ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbına Kur'ân öğretimi süreçleri, tedricilik esasını örnekleyecek birçok model uygulamalar içermekte olup Kur'ân'ın kendisine inzâlinin keyfiyetiyle benzerlik göstermiştir.⁴¹ Nasıl ki vahiy, kendisine geliş sürecinde olaylara ve durumlara bağlı olarak aşama aşama gönderilmiş ise Hz. Peygamber de (s.a.v.) âyetlerin tâlim ve tedrisinde aceleci davranmayı peyderpey eğitim vermiştir. Bu durumda Kur'ân'ın zamana yayılarak inzâli onun öğretimini kolaylaştıran önemli bir etmendir, denilebilir. Bu bağlamda Hz. Osman (ö. 35/656) ve İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân öğretiminde on âyeti geçmediğini bildirmiştir.⁴² Ondan bu şekilde Kur'ân eğitimi alan ashâbı da aynı tarz üzere beşer, onar âyet şeklinde Kur'ân eğitimi vermişlerdir.⁴³ Bu rivâyetler doğrultusunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Kur'ân'ın anlamının ashâbın zihnine yerleşmesinin yanı sıra lafızlarının telaffuzunun da iyice pekişmesi için eğitimde tedriciliği gözettiği söylenebilir.⁴⁴

³⁶ Buhârî, "Cihâd", 144.

³⁷ Ebû'l-Kemâl es-Seyyîd Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008), 1/307.

³⁸ M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri* (İstanbul: MÜFV Yayınları, 1987), 190; Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, 72; Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: T.D.V. Yayınları, 1990), 273.

³⁹ Abdülfettâh Ebû Ğudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodu*, çev. Enbiya Yıldırım (İstanbul: Yasin Yayınları, 2001), 68.

⁴⁰ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), 624.

⁴¹ Şakir Gözütok, *Hiz. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metotları (Buhari ve Müslim Örneği)* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 194-198.

⁴² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 1/80; Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kirâât* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1972), 1/69.

⁴³ Şemsüddîn Ebû Abdillâh ez-Zehabî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 1/29.

⁴⁴ Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 13.

3.4. Öğrenmekte Güçlük Çekenlerin Durumunu Dikkate Alması

Kalıtıl özelliklere ve beynin fonksiyonlarına bağlı olarak ortaya çıkan ve bireyin öğrenmelerine engel oluşturan farklı hallerin tamamı öğrenme güçlüğü kavramıyla ifade edilmektedir. *Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*'nde söz konusu kavram, "yazılı ya da sözlü dili anlamak ya da kullanabilmek için gerekli olan bilgi alma süreçlerinin birinde ya da birkaçında ortaya çıkan ve dinleme, konuşma, okuma, yazma, heceleme, dikkat yoğunlaştırma ya da matematiksel işlemleri yapmada yetersizlik nedeniyle bireyin eğitim başarımının (performansının) ve sosyal uyumunun olumsuz yönde etkilenmesi durumu"⁴⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Kalıtıl özellikler ve beyin fonksiyonlarındaki sıkıntılara ek olarak çevresel etmenler, vitamin eksiklikleri ve bazı nöro-fizyolojik bozukluklar gibi faktörler öğrenme güçlüğünün temel sebepleri olarak kabul edilmiştir.⁴⁶ Dikkat eksikliği, hiperaktivite, koordinasyon ve denge eksikliği, okurken dikkatini toplayamama, akıcı okuyamama, kelimeleri ters söyleme, okuduğu satırı kaybetme, bir hizada yazamama gibi durumlar öğrenme güçlüğüne sebep olan başlıca problemlerdir.⁴⁷

Kur'ân öğretimi öncelikle Arap harflerinin doğru telaffuz edilebilmesi üzerine temellendirilen bir faaliyettir. Bu açıdan her dönemde dil veya lehçe değişimine bağlı olarak gerek çocukluk gerekse yetişkinlik dönemlerinde Kur'ân metninin taliminde birtakım güçlüklerle karşılaşmıştır. Nitekim ülkemizde yapılan bir araştırmada yetişkinlerin, Kur'ân öğrenmede yaşadıkları güçlükler "telaffuz zorluğu, harfleri kavrayamama, hocadan bağımsız hareket edememe ve dikkat dağınıklığı" şeklinde tespit edilmiştir.⁴⁸

Hz. Peygamber döneminde Mekke toplumu sosyo-kültürel açıdan homojen bir yapıya sahip olup insanların büyük kısmı Kureyş kabilesine mensuptu. Kur'ân, Kureyş lehçesi üzere indiğinden Mekke toplumu, Kur'ân'ı telaffuzda çok zorluk çekmemişlerdir. Ancak Medine'ye hicret sonrasında Kur'ân'ın telaffuzu hususunda birtakım sorunlar söz konusu olmuştur. Zira Medine'ye hicretle birlikte Allah Resûlü, Mekke'ye nazaran daha heterojen bir toplum yapısıyla karşılaşmıştır. Bununla beraber Hz. Peygamber, İslâm'ın yayılmasını, dolayısıyla Kur'ân'ın öğrenilmesini son derece önemsemiş ve kendisi de bu işi fazlasıyla gerçekleştirmiştir. O, bu görev esnasında Kur'ân'ın değişik lehçelere göre okunması gerekliliği düşüncesine varmış ve Allah'tan bu hususta kolaylık lütfetmesini dilemiştir. Bu isteğini motive eden en önemli kaygı ise toplumda öğrenme güçlüğü çekenler, yaşlılar, okuma-yazma bilmeyenler ve cariyelerin varlığı olmuştur.⁴⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu talebi, Kur'ân'ın yedi harf üzere okunmasına izin verilmesiyle karşılık bulmuş, bunun sonucunda Kur'ân eğitiminde büyük bir gelişme ve ilerleme sağlanmıştır.⁵⁰

⁴⁵ Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları İnceleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (MEBEAİY), *Tebliğler Dergisi* 2551, (Ağustos 2003), md. 5.

⁴⁶ Macid Ayhan Melekoğlu, "Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Nedenleri ve Özellikleri", *Öğrenme Güçlüğü ve Özel Yetenek*, ed. Macid Ayhan Melekoğlu vd. (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2017), 24-51.

⁴⁷ Beyza Koç-İsa Korkmaz, "Öğrenme Güçlüğü", *Eğitimden Psikolojik Yansımalar*, ed. N. Sargın vd. (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016), 160; Hakan Sarı, *Özel Eğitime Muhtaç Öğrencilerin Eğitimleriyle İlgili Çağdaş Öneriler* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2003), 50-65.

⁴⁸ Sevda Yartaşı Pehlivan, *Yetişkinlere Yönelik Kur'an Kurslarında Kur'an-ı Kerim Öğretim Yöntemleri ve Okuma Problemleri (İstanbul/Kartal Örneği)* (İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 133.

⁴⁹ Konuyla ilgili bk. Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şuayb Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), "İftitâh", 37-38; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, 36-38; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM, 2011), 45.

⁵⁰ Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 5.

3.5. Hayata Dökerek/Bilginin Hayata Geçirilmesini Teşvik Ederek Öğretmesi

Genel olarak eğitim sistemlerinin temel hedeflerinden biri de kişiyi, hazır bilginin pasif bir alıcısı olmaktan çıkararak, öğrendiği bilgileri hayata aktarmak suretiyle problemleri devamlı çözebilen bir birey haline getirmektir.⁵¹ Eğitim-öğretim faaliyetlerinde bu durum hayâtilik, yaşama dönüklük veya yaşama yakınlık olarak adlandırılan ilke çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu ilke, öğrenilen bilgilerin muhatapları yaşama hazırlaması, öğrenilecek içeriğin doğrudan yaşamın kendisi ile ilintili olması ve günlük yaşamda pratik faydaya dönüşebilmesi esasına dayanmaktadır.⁵² Bu bağlamda hayatilik ilkesi, öğretimde günlük yaşamın ihtiyaçlarının temel alınmasını hedeflemektedir.

Bireyin yaşadığı hayata dair bir açıklama getirebilmesi, inandığı dünya görüşü ve değerler vasıtasıyla olur. İnanılan değerler ile yaşanan hayatın sorunlarına çözümler üretilebiliyorsa o değerler birey için hayatın bir parçası haline gelmiş, birer hayat formülü olmuştur.⁵³ İslâmî değerlerin temel kaynağının Kur'ân olduğu düşünüldüğünde inanan kişinin Kur'ân'ı öğrenmesi onun lafzını öğrenmekle sınırlı kalmaz. İslâm'ın bilgiye bakışı da bu çerçevede şekillenmiş, dünya ve ahiret hayatına yönelik yarar sağlayan bilgi "faydalı bilgi"⁵⁴ olarak nitelendirilmiştir. Kur'ân öğretimi özelinde düşünüldüğünde, bireyin İslâm dininin esaslarına uygun olarak fikrinin gelişmesi, davranış ve duygularının tanzimi ve dünya-ahiret dengesini sağlıklı kurabilmesinin ilk şartının Kur'ân'ı öğrenip onu tanımasından ve yaşamasından geçtiği muhakkaktır. Ashâbına bu bilinci aşılama hedefiyle Hz. Peygamber, Mekke'de iki aşamalı bir Kur'ân öğretimi gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki onun İslâm'a girenlere Kur'ân'ı öğretmesi; ikincisi ise Müslümanların Kur'ân'dan öğrendiklerini çevrelerindeki insanlara, özellikle de başta ailesi olmak üzere yakınlarına bildirmesidir. Zira İslâm davetinin başlangıcında âyetler hem tebliğin aracı hem de insanların yeni dini öğrenmesinin ve yaşamasının temel kaynağıdır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'den Kur'ân'ı öğrenen her bir kişi potansiyel bir Kur'ân öğretmenidir, denilebilir. Nitekim ashâb, Hz. Peygamber'den öğrendiği âyetleri hem ibadetlerinde okumak suretiyle kendileri muhafaza etmişler hem de aileleri başta olmak üzere başkalarına da okumak suretiyle onların öğrenmelerine vesile olmuşlardır.⁵⁵

3.6. Alfabeden Ziyade Ezberden Tekrar Suretiyle Öğretmesi

Ezber yöntemi insanlığın kadim öğrenme yöntemlerinden biridir. Özellikle insanlık tarihinin henüz yazıyla tanışmadığı dönemlerde kültür ve değerlerin aktarımında önemli bir yere sahip olan, sözlü edebiyat olarak da ifade edilen bilgi aktarımı ezber uygulamaları ile sağlanmıştır. Ezberlenen

⁵¹ Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Felsefesi* (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2022), 1.

⁵² Mehmet Zahit Dirik, *Eğitim Programları ve Öğretim: Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2015), 113-114; Etem Yeşilyurt, "Öğretmenin Pusulası: Genel Öğretim İlkeleri", *EKEV Akademi Dergisi* 24/83 (2020), 278.

⁵³ Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, 171.

⁵⁴ Tirmizî, "Deavât", 69-70; Nesâî, "İstiâze", 17, 63; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), "Salât", 32.

⁵⁵ Adnan Demircan, "Hz. Peygamber Döneminde Kur'ân Öğretimi", *Din ve Hayat* 31 (2017), 15-16.

bilgilerin uzun süreli belleğe aktarılmasında en önemli vasıta ise tekrardır.⁵⁶ Yapılan araştırmalar, öğrenilen bilgilerin belli aralıklarla tekrar edilmesi halinde bilginin kalıcılığının arttığını, hatırlanmasının kolaylaştığını göstermektedir.⁵⁷ Kur'ân öğretimi özelinde ezber ve tekrarın en çok başvurulduğu durum Kur'ân ezberi (hâfızlık) sürecidir.⁵⁸ Kur'ân öğretiminde sözlü tekrarlama işleminin, motor yolların aktivasyonu ve işitme sistemi tarafından işlenen ek bilgilerin entegrasyonu nedeniyle hafızanın oluşumunu kolaylaştırdığı ifade edilmiş, beynin bilişsel becerilerinin artmasında Kur'ân-ı Kerîm'in ezberlenmesindeki tekrar yönteminin etkili olduğunun altı çizilmiştir.⁵⁹ Bu bağlamda ezber ve tekrar, Kur'ân öğretiminin pedagojik açıdan tamamlayıcı unsurları mahiyetindedir.

Hız. Peygamber döneminde gerek okuma-yazmanın yaygın olmaması,⁶⁰ gerek bu işe müsait bir zeminin olmaması, gerekse de yerleşik kültürün doğası gereği çocuklara ve yetişkinlere ilk Kur'ân eğitimi ezberden verilmiştir. Bunun yanı sıra Araplar, cahiliye döneminde yazılı kültürden çok şifahi bir geleneğin hâkim olduğu bir ilim ortamına sahip olup bu yapı Kur'ân'ın inmeye başladığı dönemde de geçerliliğini korumuştur. Şu hâlde Kur'ân öğretiminde de herhangi bir metne ihtiyaç duyulmamıştır. Zira o dönemde bir sûreyi veya şiiri birkaç defa dinleyen bir kimsenin onu ezberlemesi mümkün olmaktadır. Nitekim mezkûr dönemde Kur'ân'ı öğrenenlerin neredeyse tamamı, atasözleri ve şiirlerde olduğu gibi âyetlerin metinlerini bazen Allah Resûlünden bazen de büyüklerinden veya diğer insanlardan dinlemek suretiyle öğrenmişler, aynı zamanda bunları ezberlemişlerdir. Bu bağlamda Kur'ân eğitiminin ilk verildiği yerler olarak Mescid-i Nebevî ve aile ortamları öne çıkmıştır. Bu türden faaliyetler daha sonra çocuklara temel eğitimlerinin verildiği küttâb⁶¹ isimli müesseselerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.⁶²

⁵⁶ George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim İslam Dünyası ve Hristiyan Batı* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 168; Firdevs Güneş, "Eğitimde Ezber Tartışmaları", *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 6/3 (31 Aralık 2020), 414; Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2001), 297; Mehmet Şanver, *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 166.

⁵⁷ Rafet Kayretli-Ertuğrul Oral, "Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Konusunda Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri", *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 2(4), 13-36.32.

⁵⁸ Züleyha Demir Sakınmaz, *Klasik Dönem ve Günümüzde Ezbere Bakış. Eğitim ve Din Eğitiminde Ezberin Yeri ve Önemi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 30-33.

⁵⁹ Necip Kutlu vd., "Hafızlık ve Beyin", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (2019), 359-362.

⁶⁰ Hız. Peygamber zamanında okuma-yazma bilenler az sayıda olup, yazının gündelik hayatta kullanımı son derece sınırlıdır. Nitekim Mekke'de okuma-yazma bilenlerin sayısının yirmi olması bu durumun kanıtıdır. Bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/760; Mustafa A'zamî, "Asrı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri", çev. Durak Pusmaz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 2/331. Hız. Peygamber devrinde az sayıda okuma-yazma bilenlerle ilgili bk. Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi sinâa'ti'l-inşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 3/14-15.

⁶¹ Hız. Peygamber döneminin son zamanlarında ve akabinde okuma-yazma veya Kur'ân'ın öğretildiği müesseselere "Küttâb" denilmiştir. Bk. Nebi Bozkurt, "Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 5-6.

⁶² Demircan, "Hız. Peygamber Döneminde Kur'ân Öğretimi", 16.

3.7. Öğrencilerinden Geri Bildirim Alması

Dönüt veya geri bildirim (feedback) kavramı, öğretim süreçlerinin tamamlayıcı unsurlarından birisi olup aynı zamanda bir iletişim süreci olan öğretim faaliyetinin tam olarak değerlendirilip tamamlanmasında önemli rol oynar. “Öğrenci davranışı sonrasında performansa yönelik, farklı kaynaklardan (öğretmen, arkadaş, kitap vb.) öğrenciye yöneltilen bilgi” şeklinde tanımlanan geri bildirim, öğrencilerin öğrenme süreçlerine katılımlarını olumlu yönde etkileyen, bu bağlamda öğretmenin elini güçlendiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir.⁶³ Öğrenmede geri bildirim, pedagojik açıdan altı temel işlevi yerine getirmektedir. Bunlar; öğrenilenlerin amacından sapıp sapmadığı (yönelticilik işlevi), öğrenmedeki eksik ve yanlışların doğrulanması (düzelticilik işlevi), öğrenilenlerin güçlendirilmesi (pekiştiricilik işlevi), öğrenilenlerin eksiklerini giderme (tamamlayıcılık işlevi), öğrenme sürecini motive etme (güdüleyicilik işlevi) ve yeni öğrenmelere teşvik etmedir (özendiricilik işlevi).⁶⁴ Buna ek olarak geri bildirim, öğrenme-öğretim süreçlerinin sonraki adımlarının planlanmasını sağlaması açısından da kritik konumdadır. Zira geri bildirim sayesinde öğrenciler, gelecek adımların ne olması gerektiğine karar verme sürecine aktif bir şekilde dâhil olmalarını sağlamaktadır.

Hız. Peygamber’in (s.a.v.), kendisine öğretilen usûl üzere Kur’ân’ı ashâbına öğretirken onlardan aldığı geri dönüşler öğretimde geri bildirim olgusuna dair örnekler sunar. Şöyle ki o, bir yandan âyetleri sahâbeye semâ⁶⁵ yoluyla öğretirken, diğer yandan sair zamanlarda ashâbından arz⁶⁶ usûlüyle öğrettiği âyetlere ilişkin dönütler almıştır.⁶⁷ Bu şekildeki semâ ve arz metotlarının uygulandığı ikili öğretim yöntemi bazen bireysel olarak bazen de toplu şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu şekildeki Kur’ân eğitimi, Hız. Peygamber’in (s.a.v.) öğrencileri konumundaki ashâbından bugüne aynı yöntemle uygulanmış olup bugün de aynı metot üzere Kur’ân eğitim-öğretimi sürdürülmektedir.⁶⁸

3.8. Bireysel ya da Toplu Eğitimin Söz Konusu Olabilmesi

İslâm eğitim geleneği de dâhil olmak üzere tarih boyunca farklı medeniyetlerin eğitim sistemlerinde insanın yetiştirilmesinde bireysel ve toplu eğitim-öğretim uygulamalarının her ikisine dair örneklere rastlamak mümkündür. Bununla birlikte eğitim-öğretim, son tahlilde

⁶³ Bünyamin Kayalı vd. “Lisansüstü Eğitimde Etkili ve Nitelikli Geribildirim”, *Journal of Instructional Technologies-Teacher Education* 8/1 (2019), 10.

⁶⁴ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi Gelişim, Öğrenme ve Ortam* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005), 252-253.

⁶⁵ Öğreticinin okuyup öğrencinin dinlemesiyle sürdürülen eğitim yöntemidir. Bu, mütekaddimûnun metodu olup buna istimâ’ ile kıraat alma da denir. Bk. İbrahim b. Sa’îd Devserî, *Muhtasaru’l-‘ibârât li Mu’cemi Mustalahâti’l-kırâât* (Riyad: Dâru’l-Hadâre, 1429/2008), 72; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid İstilahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 120.

⁶⁶ Sahâbenin Kur’ân’dan ezberledikleri kısımları Hız. Peygamber’e dinleterek kontrol ettirmeleridir. Mütekaddimûn döneminde arz denilince ashâbın Hız. Peygamber’e dinletmesi, müteahhirûn döneminde ise talebenin şeyhe (şeyhu’l-kurrâ) dinletmesi akla gelir. Bk. Devserî, *Muhtasaru’l-‘ibârât*, 83; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, 37.

⁶⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Letâifü’l-işârât li-fünûni’l-kırâât*, thk. Merkezü Dirâsâti’l-Kur’âniyye (Medine: Melik Fehd Mushaf Matbaası, 1434/2012), 1/378-379.

⁶⁸ Abdülhekim Ağırbaş, “Hız. Peygamber Döneminde Kur’an/Kırâat Eğitim-Öğretimi”, *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (2021), 90-97.

bireysel bir süreci ifade etmekte olup kimi zaman öğretimde bireysel olarak ilerlemenin birçok faydası ortaya çıkabilir.⁶⁹ Öğrenme görevinin bütünü ve ayrıntılarını daha fazla görebilme, öğrenmenin sorumluluğunu tek başına yüklenbilme, alıştırmalarla öğrendiklerini daha çok yerleştirebilme ve öğretmenin kılavuzluğu eşliğinde yaratıcı düşünmeye daha fazla imkân bulabilme gibi durumlar bu faydalardan bazılarıdır.⁷⁰ Bazı ânlarda ise insanın sosyal bir varlık olması onu grup içerisinde daha etkin kılmakta, dolayısıyla toplu öğrenme faaliyetinden onun adına daha fazla verim alınabilmektedir.⁷¹ Bu doğrultuda hem bireysel hem de toplu öğretimi bir insicam içinde mezcedebilmek en faydalı yöntem olarak durmaktadır.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbına Kur'ân'ı öğretirken her iki tarzı farklı zamanlarda benimsediği görülür. O'nun, Übeyy b. Ka'b gibi ashâbından bazı kişilere bireysel eğitim verdiği olmuştur.⁷² Bunun yanı sıra o, vahiy nâzil olduğunda, erkeklere de kadınlara da toplu bir şekilde okumuştur.⁷³ Bu durum Hız. Peygamber'in (s.a.v.) bireysel ya da toplu olarak Kur'ân eğitimi verdiğini göstermektedir. Kur'ân eğitimi bireysel ya da toplu eğitim uygulamaları sahâbe döneminde de hayata geçirilmiştir. Örneğin Ebü'd-Derdâ (ö. 32/652), talebelerini sabah namazı sonrasında okutmuş, bu esnada derslere katılımın yoğun olmasından olsa gerek öğrencilerini onar kişilik gruplara ayırmış, her birinin başına birer öğretici tayin etmiş, kendisi bazen onların arasında gezmek suretiyle bazen de mihrapta oturarak onları takip etmiştir. Onun derslerine bu şekilde 1600 civarında öğrencinin katıldığı kaynaklarda geçmektedir.⁷⁴ Bu tarzdaki eğitim daha sonra da sürdürülmeye devam etmiştir. Bu hususta İbnü'l-Cezerî, Kahire'ye gittiğinde kendisinden yoğun bir şekilde Kur'ân eğitimi talebi söz konusu olunca, herkese ferdi bir şekilde öğretime yetecek kadar vakti olmadığından, önce kendisi okuyup sonra öğrencilerinin tekrarlaması suretiyle ders verme yolunu seçmiştir. Bugün de benzer şekilde ferdi ve toplu bir tarzda Kur'ân eğitim ve öğretimi yapan yerler bulunmaktadır.⁷⁵

3.9. Örgün ve Yaygın Eğitimi Birlikte Sürdürmesi

Örgün eğitim, okul ya da okul niteliği taşıyan yerlerde, genel ve özel bilgiler bakımından yetişmelerini sağlamak amacıyla muhataplar için belli yasalara göre düzenlenen eğitimidir.⁷⁶ Yaygın eğitim ise örgün eğitim sistemine hiç girmemiş yahut herhangi bir kademesinde bulunan veya bu

⁶⁹ Bülent Güven-M. Akif Sözer. "Öğretmen Adaylarının Öğretimin Bireyselleştirilmesine İlişkin Görüşleri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32 (2007), 90-91.

⁷⁰ Başaran, *Eğitim Psikolojisi Gelişim, Öğrenme ve Ortam*, 460.

⁷¹ Murat Genç-Fatma Şahin, "İşbirlikli Öğrenmenin Başarıya ve Tutuma Etkisi", *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)* 9/1 (Haziran 2015), 379-381.

⁷² İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kirâât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1400), 55.

⁷³ İbn İshâk, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, 1-2/189; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/698.

⁷⁴ Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ* (b.y.: Mektebetü İbn Teymiyye, 1351), 1/606-607.

⁷⁵ Fatih Çollak hocanın riyasetinde sürdürülen bu tarz bir eğitim için bk. <https://ilam.org.tr/fatih-collak-hoca-ile-kuran-i-kerim-dersleri.html>

⁷⁶ Özcan Demirel-Zeki Kaya, *Eğitimle İlgili Temel Kavramlar, Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010), 11.

kademedan çıkmış vatandaşlara, örgün eğitimin yanında veya dışında verilen eğitim şeklinde tanımlanmıştır.⁷⁷ Bu bağlamda örgün eğitim okul eksenli eğitim faaliyetlerini kapsarken; yaygın eğitim ise örgün eğitimin boş bıraktığı alanları doldurmak üzere planlanan okul dışı eğitim faaliyetlerini içermektedir.⁷⁸

Medine'ye hicret sonrasında ashâbın Kur'ân ile yoğun bir şekilde meşgul olması, Kur'ân eğitimi ve öğretimine yönelik faaliyetleri artırmıştır. Bu bağlamda Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mescidinin yanı başında Suffe müessesesi inşa edilmiştir. Burası bir nevi örgün eğitim kurumu niteliğinde olup İslâm'ın ilk üniversitesini teşkil etmiştir.⁷⁹ Resûlullah (s.a.v.) burada Kur'ân dersleri ve vaazlar vermiş, bunun yanı sıra bazı öğretmenler de bu kurumda vazife almışlardır. Örneğin Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654), Suffe'de okuma-yazma ve Kur'ân eğitimi verenlerdendir.⁸⁰

Hz. Peygamber döneminde Suffe dışında Kur'ân öğretimının gerçekleştirildiği diğer önemli mekânlar bazı sahâbe evleri olmuştur. Buralarda bir nevi yaygın din eğitimi faaliyeti yürütülmüş, İslâm'a yeni giren birçok kişi ilk Kur'ân öğretimini bu evlerde almıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hicretten önce zaman zaman kendi evini eğitim-öğretim maksatlı kullanıp burada Kur'ân öğretiminde bulunması,⁸¹ bunun yanı sıra Dâru'l-Erkâm'da olduğu üzere ashâbdan durumu müsait olanların evlerinin bazı kısımlarını Kur'ân eğitimi ve İslâm dinine yönelik eğitim için açmaları bu evlere örnek olarak verilebilir.⁸²

3.10. Kur'ân Öğretiminde Farklı Hız Tekniklerini Kullanması

Bir bilgiyi algılama, işleme ve kullanabilme süresi ve sürati olarak tanımlayabileceğimiz öğrenme hızı, özellikle bilişsel öğrenme kuramları⁸³ ve bazı öğrenme modellerinde (Bloom'un Tam Öğrenme Modeli, Gagne'nin Öğretim Durumları Modeli'nde olduğu gibi) merkezi kavramlardan birisidir.⁸⁴ Öğrenme hızı, kişinin zekâsı ve bireysel farklılıklarıyla sıkı irtibatlı bir şekilde ele alınmış, bu bağlamda öğrenme hızının kişiden kişiye farklılık arz edeceği belirtilmiştir.⁸⁵ Modern pedagojide hedef kitlenin öğrenme hızının esas alınması, bu doğrultuda öğrencilerin kendi hızlarında ilerlemeleri ve öğrendiklerini farklı şekillerde göstermelerine imkân sunacak esnekliğin sağlanmasına esas alınmıştır.⁸⁶ Benzer bir yaklaşımın Kur'ân eğitimi sürecinde de benimsenmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.⁸⁷

Kur'ân-ı Kerîm, tahkîk, tedvîr ve hadr olmak üzere üç şekilde okunur. Dolayısıyla Kur'ân eğitimi de bu üç tekniğe göre uygulanır. Hız açısından bunlardan en yavaşı tahkîkken hızlısı da hadr olup tedvîr ise bu

⁷⁷ METK, md. 40.

⁷⁸ Mehmet Bulut, "Yaygın Din Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi* 29 (1993), 3.

⁷⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/179.

⁸⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/768.

⁸¹ Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Târîhi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınları, 1983), 59.

⁸² Asım Köksal, *İslam Târîhi* (İstanbul: Şamil Yayınları, 1989), 3/202.

⁸³ Mehmet Gültekin ve diğerleri, "Yapılandırıcılık ve Uygulamalarına Yansımaları", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2007), 503-528.

⁸⁴ Binnur Yeşilyaprak-Ertuğrul Uçar, "Öğrenmeden Öğretime", *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2013), 341, 360.

⁸⁵ Zeki Kaya, "Eğitimin Psikolojik Temelleri", *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, ed. Özcan Demirel-Zeki Kaya (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2003), 93-94.

⁸⁶ *Farklılaştırılmış Öğretim ve Müdahale Stratejileri Öğretmen Rehber Kitabı*, ed. M. Çitil vd. (Ankara: MEB Yayınları, 2024), 8-9, 15-16, 21.

⁸⁷ Davut Kaya, "Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemlerinin Geliştirilmesi", *Etkili Din Eğitimi*, ed. Şaban Karaköse (İstanbul: Tidef Yayınları, 2010), 520-526.

ikisinin ortası bir hızda Kur'ân'ı okumaktır. Bu meyanda Übey b. Ka'b'ın Hz. Peygamber'den kıraati tahkik usûlüyle aldığı nakledilmiştir.⁸⁸ Übey b. Ka'b, İmam Nâfî'nin kıraatinin kendisine dayandığı sahâbedir. İmam Âsım ile Hamza da tahkik üzere okuyan imamlardandır.⁸⁹ Hızlı okuma tekniği olan hadr usûlüyle okuyan imamlar ise Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'dur. Âsım kıraatinde hadr okuyuş da söz konusudur.⁹⁰ Tedvîr usûlüne gelince bu tarzda okuyan imamlar İbn Âmir, Kisâî ve Halefû'l-Âşîr'dir.⁹¹ Kıraatte öğrencinin hocasından aldığı üzere okuması söz konusu olduğundan mezkûr okuyuş şekillerinden her birinin başlangıcının Hz. Peygamber'e dayandığı söylenebilir. Yukarıda bahsi geçen imamlardan Nâfî'nin senedinin Übey b. Ka'b kanadıyla Hz. Peygamber'e dayanması bu durumun örneklerindedir.⁹²

3.11. Kur'ân Öğretiminde Yazı ve Ezberi Birlikte Kullanması

İnsanın öğrenme sürecindeki en önemli vasıtalarından ikisi yazıyla not alma ve ezberdir. Yazı ve ezberin aynı anda kullanılması pedagojik açıdan da önem arz eder. Çünkü insan zihninin tek başına yetemeyeceği, takviyeye ihtiyaç duyacağı anlar vardır. Öğrenme sürecini yazıyla destekleme, öğrenilen bilgilerin kaydedilmesi esnasında içeriğe ilişkin olarak sorular sorulması, dikkati toplama, dinleme, kavrama ve hatırdan tutma gibi özelliklerin gelişmesini sağlar. Ezberlenecek metnin aynı zamanda yazılması, konunun hafızaya yerleştirilmesini kolaylaştırır. Bu sayede öğrenen kişi konuyu yönetilebilir parçalar şeklinde örgütler. Dolayısıyla yazılarak not alınan bilgilerin hatırlanma düzeyi artar.⁹³

Yukarıda da ifade edildiği üzere Hz. Peygamber döneminde şifahi kültürün yaygın olması, ashâbdan okuma-yazma bilenlerin azlığı ve yazı malzemelerinin çok fazla bulunmayışı gibi sebeplerden ötürü Kur'ân öğretimi daha ziyade şifahi olarak sürdürülmüştür.⁹⁴ Bununla beraber Hz. Peygamber, gerek tilâvet gerekse kitâbet açısından Kur'ân metninin yazılmasını önemsemiş, bu meyanda inen vahiyleri kâtiplerine yazdırarak hatalı yazım ve okunuşun söz konusu olduğu durumlarda bunları tashih yoluna gitmiştir. Konuyla ilgili Zeyd b. Sabit (ö. 45/ 665) şöyle demiştir: “Resûlullah kendisine vahiy geldiğinde bana yazdırıyordu. Ben yazı malzemesi elimde olduğu halde ona giderdim. O da bana yazdırırdı. Sonra bana ‘oku’ der, ben de okurdum. Şayet bir eksiklik olursa onu düzeltir, sonrasında da ben onu insanlara ulaştırırdım.”⁹⁵ Kur'ân eğitimi bu şekilde nesilden nesile aktarıla gelmiştir. Bu yöntemle Kur'ân metninin tamamının korunması temin edilmiş; yazıda hata olursa ezberden düzeltme yoluna gidilmiş, hafıza zayıflığından doğabilecek yanlışlar da yazılı metne müracaat etmek suretiyle giderilmiştir.⁹⁶

⁸⁸ Osman b. Sa'îd b. Osman b. Sa'îd Ebû Amr ed-Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed (Bağdat: Mektebetü Dâru'l-Enbâr, 1407/1988), 79.

⁸⁹ Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, 1/246.

⁹⁰ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Yûsuf ibnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/206-207; Ebü'l-Kâsım Muhibbüddîn Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/245-247.

⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/206-207.

⁹² Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân okuma usûlleriyle ilgili bk. Yılmaz, *Kıraati'n-Nebi*, 119-123.

⁹³ Duygu Çetingöz, *Not Alma Stratejisinin Öğretimi Tarih Başarısı, Hatırdan Tutma ve Başarı Güdüsü* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 25-27.

⁹⁴ Ağırbaş, “Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kıraat Eğitim ve Öğretimi”, 105.

⁹⁵ Nûruddîn Ali b. Bekr el-Heysenî, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, thk. Husâmüddîn el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, ts.), 1/152.

⁹⁶ Muhammed Hamidullah, *Kur'ân Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık (İstanbul: Beyan Yayınları, 2010), 45.

3.12. Kur'ân Öğretiminde Geniş Bir Hedef Kitleye Hitap Etmesi

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin insana yönelik olarak gerçekleştirilmesi ve aynı zamanda bir iletişim sürecini kendi içinde barındırıyor olması belirli bir hedef kitleyi muhatap almayı gerekli kılmaktadır. Bu manada verimli ve istikrarlı bir öğretim süreci yürütebilmenin ilk şartı, hedef kitlenin temel öğrenme özelliklerini bilmektir, denilebilir. Bu durum, eğitim-öğretimde “muhataba görelilik” ilkesi olarak adlandırılmaktadır. Bununla insanların bilişsel, zihinsel, biyolojik, sosyal, kültürel ve duygusal yönlerinin birbirine benzemediği gerçeği öne çıkarılarak eğitim-öğretim uygulamaları buna göre planlanır.⁹⁷ Bu farkındalık ve planlama, hedef kitleyi oluşturan bireylerin yukarıda sıraladığımız özellikler açısından farklı olup heterojen bir yapı arz etmesi durumunda daha fazla öneme haiz olacaktır. Dolayısıyla öğrenme-öğretme aşamalarında hedef kitlenin özellikleri gözetenmeden yapılacak bir planlamanın yürütülmesi, neticede verimli ve etkili sonuçların alınmamasını beraberinde getirebilir. Bu doğrultuda muhataba görelilik ilkesi çerçevesinde hedef kitlenin öğrenme özelliklerini bilmek; ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate almak; seviyelerine uygun bir dil, konu ve anlatım üslubu seçmek gibi hususlar işin başında büyük önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zaman, mekân ve kitle ayrımı söz konusu olmaksızın bulunduğu her fırsatta Kur'ân öğretimi faaliyeti içerisinde olduğu söylenilebilir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân eğitimine yönelik hedef kitlesi ihtiyar-geç, erkek-kadın, hür-köle ayrımı yapılmaksızın inananların tümüdür.⁹⁸ Bu durum, toplumun tamamını kuşatan hedef kitlenin öğrenme özelliklerinin bilinmesi açısından kapsamlı bir tanıma sürecini gerektirmektedir. Bu noktada Hz. Peygamber'in (s.a.v.), vahyin mesajlarını getirdiği toplumun içinde yetişmiş olması, risâlet sonrası ashâbıyla çok yakından ilgilenmesi, daima durumlarını takip ederek hallerini gözetmesi, problemlerine birebir çözümler üretmesi, vaaz ve sohbetlerinde onları yakından tanınması gibi durumlar onun hedef kitlesini daha iyi tanımasına olanak sunmuştur.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) “Yedi yaşından itibaren çocuklarınızı namaza alıştıırın!” emri, namaz kılmayı mümkün kılacak derecede Kur'ân'ı bilmeyi gerekli kıldığı için⁹⁹ bir nevi kendi içinde Kur'ân öğretimini barındırır. Bunun yanında tebliğ vazifesi gereği o, Kur'ân'ı erkek ve kadınlara ayrı ayrı okumuştur.¹⁰⁰ Bu hususlar, çocuk ve yetişkin hedef kitleye yönelik Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân öğretimini örneklediren durumlara birer misaldir. Bunun yanı sıra âyette “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun*”¹⁰¹ buyrulmaktadır. Aileyi geniş aile olarak farz edecek olursak bunun kapsamına çocuk, ihtiyar, kadın, erkek, işçi, hizmetçi ve zamanındaki köleler de dâhil olacaktır. Dolayısıyla “*Ailene namazı emret!*”¹⁰² âyeti ve “Hepiniz

⁹⁷ Leyla Küçükahmet, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme* (Ankara: Nobel Yayınları, 2001), 150.

⁹⁸ İbrahim Tetik, “Hz. Peygamber'in Kur'ân Eğitim ve Öğretimi: Kurumsallaşma Seyri, Hedef Kitle, Temel İlkeler”, 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Tam Metin Kitabı* (Elazığ: Asos Yayınevi, 2021), 710.

⁹⁹ Tirmizî, “Salât”, 299.

¹⁰⁰ İbn İshâk, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, 1-2/189.

¹⁰¹ et-Tahrîm 66/6.

¹⁰² et-Tâhâ 20/132.

çobansınız ve güttüğünüzden sorumlusunuz”¹⁰³ hadisi gereği ailede en azından namaz kılabilecek kadar Kur’ân öğrenimi, sayılan tüm bu fertler için söz konusu olabilecektir. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.v.) uygulama ve tavsiyeleri de bu yönde olmuştur.

3.13. Kur’ân Öğretiminde Teşvik ve Takdir Etmeyi İhmal Etmemesi

Bireyin, eğitim-öğretim süreçlerinde motivasyonunu ve başarısını artırması muhtemel unsurların başında ödüllendirme gelmektedir. Buradaki ödül maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. İnsan için en öncelikli manevi ödüllerden birisi de takdir edilme, beğenilmedir. Abraham Maslow’un (ö. 1970) Temel İhtiyaçlar Hiyerarşisi’ne göre “tanınma” ihtiyacı insan için en temel sosyal ihtiyaçlardan birisidir. Bu ihtiyacı besleyen en önemli duygu ise “takdir” duygusudur.¹⁰⁴ Bunun yanında takdir ve teşvik, öğretim sürecini hızlandıran, çabuk ve verimli sonuçlar alınmasını kolaylaştıran önemli motive unsurları arasındadır. Bu bağlamda bireyin başarılı davranışının yapısına uygun teşvik ve takdirler (maddi/manevi ödüller), söz konusu başarılı davranışın istikrarlı bir şekilde devamını ve pekişmesini kolaylaştıracaktır.¹⁰⁵

Hz. Peygamber, Kur’ân öğretimini hem sözleriyle hem de takdirleriyle teşvik etmiştir. Kur’ân öğrenme ve öğretme ile ilgili birçok hadisin olması bu meseleye verilen ehemmiyeti göstermesi açısından önemlidir.¹⁰⁶ O, “Kur’ân okuyunuz. Zira Kur’ân, kendisini okuyanlara şefaathane olacaktır”;¹⁰⁷ “Allah şu Kur’ân ile bazı kavimleri yükseltir, bazılarını da alçaltır.”¹⁰⁸ vb. hadisleriyle Müslümanları, bireysel ve toplumsal manada Kur’ân’ı öğrenmeye ve öğretmeye teşvik etmiştir. Bu manadaki hadisler, Kur’ân ile birlikteliğin Allah katında önemli bir konumda olmaya vesile olduğunu göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber, Kur’ân ehlini, “Allah ehli ve Allah’ın has kulları”¹⁰⁹ şeklinde nitelendirmiştir. Bu durum Müslümanları tarih boyunca Kur’ân öğrenme hususunda teşvik eden en önemli motivasyon kaynaklarından birisi olmuştur.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kur’ân öğrenmeyi teşvik etmekle ilgili bir diğer uygulaması, ashâbından Kur’ân tilâveti düzgün olanları övmesi, takdir etmesi ve cesaretlendirmesidir. Bu husustaki güzel örneklerden birisi şu şekildedir: Hz. Peygamber bir gün Übey b. Ka’b’ın yanına gidip “Allah Teâlâ’nın kendisine Beyyine sûresini okumasını emrettiğini” söylemiştir.¹¹⁰ Bunun üzerine Übey b. Ka’b, Allah’ın, kendisinin ismini anması sebebiyle gözyaşlarına hâkim olamamıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu uygulaması, Kur’ân okunması hususunda, Übey b. Ka’b için bir nevi takdir etme, onurlandırma ve teşviktir, denilebilir.

¹⁰³ Buhârî, “Cum’a”, 11; Müslim, “İmâre”, 20.

¹⁰⁴ Murat Şengöz. “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modelinin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması”, *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2022), 167.

¹⁰⁵ Oğuzhan Sevim-Ahmet Karabulut, “Eğitimde Ödül ve Ceza: Ortaokul Öğretmenlerinin Gözünden Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34/2 (2024), 622.

¹⁰⁶ Ağırbaş, “Hz. Peygamber Döneminde Kur’an/Kırâat Eğitim-Öğretimi”, 107.

¹⁰⁷ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 252.

¹⁰⁸ Müslim, “Salâtü’l-Müsâfirîn”, 269.

¹⁰⁹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 16.

¹¹⁰ Buhârî, “Menâkıbü’l-Ensâr”, 15.

Sonuç

Hız. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı muhataplarına öğretme sürecinde belli pedagojik esasları hayata geçirmiş, öğretmenlik sanatını şahsında en iyi şekilde temsil etmiştir. Bu kapsamda o, öğrencileriyle ikili ilişkilerinde üst düzey bir seviye yakalamış, öğrencileri arasından kabiliyetli olanları seçip onlarla özel olarak ilgilenmiştir. Kur'ân öğretimi hususunda erkek ya da kadın olsun muhatapları arasında hiçbir şekilde cinsiyet ayrımı gözetmeyen Allah Resûlü, öğrenmeye dair güçlük yaşayanların hallerini özel olarak gözetmiştir. Dolayısıyla o, Kur'ân öğretiminde aceleci davranmamış, Kur'ân'ın lafzıyla beraber manasını da öğretmeyi önemsemiş, öğrenilenlerin hayata dökülmesi noktasında bilhassa uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca o, Kur'ân öğretiminde örgün ve yaygın eğitim uygulamalarına başvurarak yer yer bireysel ya da toplu eğitim yolunu tercih etmiştir.

Kur'ân öğretirken yazı ve ezbere yönelik yöntemlerin her ikisini de kullanıp sonrasında öğrencilerden geri dönütler alan Hız. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı öğrenme noktasında ashâbını sık sık teşvik edip bu hususta daha başarılı olanları takdir etmeyi de ihmal etmemiştir. Bu uygulamaların tamamı, günümüzde Kur'ân'ı öğretme faaliyetini sürdüren öğreticiler için ilham ve imkânlar barındırmakta, Kur'ân öğretiminde problemlili görünen bazı alanlara yönelik fayda sağlayabilecek hususlar içermektedir. Buradan hareketle şu tespit ve tekliflerde bulunmak mümkündür:

Günümüzde Kur'ân öğretimi açısından problemlili olan hususlardan birisi bireylerin, Kur'ân'ı öğrenme konusunda kabiliyetli olup olmadığına dair bir ön tespitini ihmal edilmesidir. Hâlbuki kendine has özellikleri olan bir öğrenme faaliyeti olarak ifade edebileceğimiz Kur'ân öğretimi, yetenek ve yeterlikler üzerine inşa edilmesi gereken bir süreçtir. Bu bağlamda Hız. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarında öne çıkan yeteneği dikkate alma esası önemsenmeli, bu konuda birey tanıma tekniklerinden istifade edilmelidir.

Kur'ân öğretiminde süreci zorlaştıran konulardan bir diğeri öğrenme güçlükleridir. Özellikle disleksi, dikkat dağınıklığı, hiperaktivite, motive olamama, uyku bozuklukları gibi öğrenme güçlükleri Kur'ân öğrenimini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda Hız. Peygamber (s.a.v.) öğrenme güçlüğü yaşayan muhataplarıyla özellikle ilgilenmiş, sabırla hareket ederek Kur'ân öğretiminden hemen vazgeçmemiştir. Onun bu örnekliği günümüz Kur'ân öğreticilerine yol gösterici mahiyettedir. Şöyle ki muhataplarda zaman zaman görülebilecek farklı öğrenme güçlükleri karşısında öğreticiler alınabilecek bütün tedbirleri araştırıp işe koşmadan süreci nihayete erdirmemeli, Kur'ân öğretimini sekteye uğratarak bireyleri eğitim sürecinin dışında bırakmamalıdır. Öğreticilerin gücünü aşacak durumlarda ise yetkili kişi ve kurumlarla irtibata geçilerek çözümler üretilmeye çalışılmalıdır.

Kur'ân öğretiminde cinsiyetçi yaklaşım günümüzde hemen hemen ortadan kalkmış görünmektedir. Bu olumlu tablonun Hız. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarında da bir karşılığı olduğu bilinmeli, hem aileler bazında hem de Kur'ân kursları özelinde bu uygulama devam ettirilmelidir.

Kur'ân öğretiminin güncel problemlilerinden bir diğeri, bu öğretimin ezberci bir anlayışla yürütülmesi, anlamlı öğrenmelerle gerçekleştirilememesidir. Hâlbuki Hız. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'ı muhataplarına öğretirken tedrici bir metodu benimsemiş, sadece lafızlarla sınırlı kalan

literal bir öğretimi asla tercih etmemiştir. Aksine mananın da öğrenilerek hayata geçirilmesini özellikle vurgulamıştır. Nitekim Kur'an'ın gönderiliş amacının anlaşılacak olduğu göz önüne alındığında bu uygulama daha da anlamlı hale gelmektedir. Bu gaye doğrultusunda son dönemlerde özellikle Kur'an öğretim programlarında bazı olumlu değişikliklere gidilse de yapılanların yeterli olduğunu söylemek güçtür. Bu manada Hz. Peygamber'in (s.a.v.), çalışmamızda da ortaya konulduğu şekilde, konuya dair uygulamaları bütün canlılığıyla önümüzde durmaktadır.

Kur'an öğretiminde yazı, ses, birlikte öğretim yöntemi ve teknolojik unsurların kullanımı günümüzde gelişerek devam etmektedir. Konuya dair bazı örnekleri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de hayata geçirdiği bilinmekte olup bunlar geliştirilerek, iyileştirilerek ve çağın ihtiyaçlarına adapte edilerek devam ettirilmelidir. Kur'an öğretimi aynı zamanda sağlıklı bir iletişim süreci ve kuvvetli motivasyon gerektiren bir faaliyettir. Bu hususta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) muhataplarıyla kurduğu iletişimin mahiyeti ve onları sürekli teşvik ederek motive etmesi günümüz Kur'an öğreticilerine rehberlik etmelidir.

Kaynakça

- Ağırbaş, Abdülhekim. "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kıraat Eğitim-Öğretimi". *Darülhadis İslâmi Araştırmalar Dergisi* 1 (2021), 83-117.
- Akaslan, Yaşar. "İslam Eğitim Tarihinde Kur'an Eğitimi ve Öğretimi". *Dünden Bugüne Kur'an Eğitimi Öğretimi ve Kur'an Kursları*. 23-30. Ankara: DİB Yayınları, 2021.
- Akyüz, Vecdi (ed.). *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdetle İslâm*. çev. Durak Pusmaz. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- Alanka, Deniz. "Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi: Teorik Bir Çerçeve". *Kronotop İletişim Dergisi* 1/1 (2024), 62-82.
- Âsım Efendi, Ebü'l-Kemal es-Seyyîd. *Kamus Tercümesi*. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2008.
- Aydın, M. Şevki. *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: TİDEF Yayınları, 2005.
- 'Aynî, Bedruddîn el-. *'Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Başaran, İbrahim Ethem. *Eğitim Psikolojisi Gelişim, Öğrenme ve Ortam*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1985.
- Bayraktar, M. Faruk. *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münâsebetleri*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1987.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Bostan, Osman. "Hamza ve Kıraatinin Özellikleri". *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri*. ed. Ahmet Gökdemir. 169-218. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023.
- Bozkurt, Nebi. "Mektep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/5-6. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. b.y.: Dâru'n-Necât, h. 1422.
- Bulut, Mehmet. "Yaygın Din Eğitimi". *Diyanet İlmi Dergi* 29 (1993), 3-9.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Cevizci, Ahmet. *Eğitim Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Çelebi, Ahmed. *İslâm'da Eğitim-Öğretim Târîhi*. çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınları, 1983.

- Çetingöz, Duygu. *Not Alma Stratejisinin Öğretimi Tarih Başarısı, Hatırda Tutma ve Başarı Güdüsü*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Çiltaş, Alper-Akıllı, Mustafa. "Öğretmenlerin Pedagojik Yeterlilikleri". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/4 (2011), 64-72. <https://doi.org/10.20875/sb.93129>
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM, 2011.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd b. Osman b. Sa'îd ed-. *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*. thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed. Bağdat: Mektebetü Dâru'l-Enbâr, 1407/1988.
- Demircan, Adnan. "Hz. Peygamber Döneminde Kur'ân Öğretimi". *Din ve Hayat* 31 (2017), 14-19.
- Demirel, Özcan-Kaya, Zeki. "Eğitimle İlgili Temel Kavramlar". *Eğitim Bilimine Giriş*. 3-21. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010.
- Devserî, İbrahim b. Sa'îd. *Muhtasarü'l-'ibârât li Mu'cemi Mustalahâtî'l-kırâât*. Riyad: Dâru'l-Hadâre, 1429/2008.
- Dirik, Mehmet Zahit. *Eğitim Programları ve Öğretim: Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2015.
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1999.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2009.
- Ebû Ğudde, Abdülfettâh. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodu*. çev. Enbiya Yıldırım. İstanbul: Yasin Yayınları, 2001.
- Ebü'l-Hasen Ali, İbnü'l-Esîr. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Halil Me'mûn. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.
- Farklaştırılmış Öğretim ve Müdahale Stratejileri Öğretmen Rehber Kitabı*. ed. M. Çitil vd. Ankara: MEB Yayınları, 2024.
- Fersahoğlu, Yaşar. *Kur'ân'da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.
- Genç, Murat-Şahin, Fatma. "İşbirlikli Öğrenmenin Başarıya ve Tutuma Etkisi". *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)* 9/1 (Haziran 2015), 375-396. <https://doi.org/10.17522/nefemed.21278>
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Gökdemir, Ahmet (ed.). *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023.
- Gözütok, Şakir. "Resûlullah Döneminde Kadın ve Kadın Eğitimi". *Dini Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı* (2016), 175-196.
- Gözütok, Şakir. *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Eğitim Metotları. Buhari ve Müslim Örneği*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Gültekin, Mehmet vd. "Yapılandırmacılık ve Uygulamalarına Yansımaları". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2007), 503-528.
- Güneş, Firdevs. "Eğitimde Ezber Tartışmaları". *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* 6/3 (31 Aralık 2020), 409-418.
- Güven, Bülent Güven-Sözer, M. Akif. "Öğretmen Adaylarının Öğretimin Bireyselleştirilmesine İlişkin Görüşleri". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32 (2007), 89-99.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. Ankara: Yeni Şafak Kültür Yayınları, 2003.
- Hamidullah, Muhammed. *Kur'ân Tarihi*. çev. Abdülaziz Hatip-Mahmut Kanık. İstanbul: Beyan Yayınları, 2010.
- Heysemî, Nûruddîn Ali b. Bekr. *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*. thk. Husâmüddîn el-Kudsî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1. Basım, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemalüddîn. *es-Sîratü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâr-u İbn Kesîr, 1. Basım, 2022.
- İbn İshâk, Muhammed. *es-Sîratü'n-Nebeviyye*. thk. Ahmed Ferîd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 2004.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen-ü İbn Mâce*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 2009.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâât*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1. Basım, 1400.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-Kurrâ*. b.y.: Mektebetü İbn Teymiyye, 1. Basım, 1351.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: y.y., 1. Basım, ts.

- İbnü'l-Esîr, İzzeddîn. *el-Kâmil fi't-târîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. 1. Basım, 2010.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Ali el-. *Subhu'l-a'şâ fi snâa'ti'l-inşâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, ts.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-. *Letâifü'l-işârât li-fünûni'l kırâat*. thk. Merkezü Dirâsâti'l-Kur'âniyye. Medine: Melik Fehd Mushaf Matbaası, 1. Basım, 1434/2012.
- Kaya, Davut. "Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Yöntemlerinin Geliştirilmesi", *Etkili Din Öğretimi*. ed. Şaban Karaköse. 520-526. İstanbul: Tedef Yayınları, 2010.
- Kaya, Zeki. "Eğitimin Psikolojik Temelleri". *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. ed. Özcan Demirel-Zeki Kaya. 69-94. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2003.
- Kayalı, Bünyamin vd. "Lisansüstü Eğitimde Etkili ve Nitelikli Geribildirim". *Journal of Instructional Technologies-Teacher Education* 8/1 (2019), 10-20.
- Kaynak, Çiğdem Can. "Kur'ân-ı Kerîm Çerçevesinde Eğitim, Eğitimci ve Eğitilen". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/2 (2020), 705-725.
- Kayretli, Rafet-Oral, Ertuğrul. "Eğitimde Ezber Yönteminin Yeri Konusunda Yönetici Ve Öğretmen Görüşleri". *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 2(4), 13-36.
- Kazıcı, Ziya- Ayhan, Halis. "Ta'lim ve Terbiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/516. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kıral, Bilgen. "Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (2020), 170-189.
- Koç, Ahmet. *Kur'an'da İnsan ve Hz. Muhammed -Din Eğitimi Açısından Bir Yaklaşım-* İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005.
- Koç, Beyza-Korkmaz, İsa. "Öğrenme Güçlüğü". *Eğitimden Psikolojik Yansımalar*. ed. N. Sargın vd. 151-162. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
- Korkmaz, Mehmet. "Hafızlık Eğitiminde Bireyi (Talebeyi) Tanıma". *Hafızlık Eğitimi Üzerine Araştırmalar*. ed. Cemil Osmanoğlu-Ömer Özbek. 62-73. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Köksal, Âsım. *İslâm Târîhi*. İstanbul: Şamil Yayınları, 1989.
- Kurtdaş, Emine Meliha. "Eğitimde Cinsiyet Temelli Fırsat Eşitsizliği". *Sosyolojik Düşün* 6/2 (Aralık 2021), 112-144. <https://doi.org/10.37991/sosdus.1020228>
- Kutlu, Necip vd. "Hafızlık ve Beyin". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (2019), 355-364. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.593819>
- Küçükahmet, Leyla. *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayınları, 2001.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Recî Vak'âsı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/510-511. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Makdisî, George. *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim İslam Dünyası ve Hristiyan Batı*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- MEBEAİY, Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları İnceleme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. *Tebliğler Dergisi* 2551. (Ağustos 2003). Erişim 22 Kasım 2024. https://dhgm.meb.gov.tr/tebligler-dergisi/2003/2551-_austos_2003.pdf
- Melekoğlu, Macid Ayhan-Sak, Uğur. "Özel Öğrenme Güçlüğü'nün Nedenleri ve Özellikleri". ed. Macid Ayhan Melekoğlu vd. *Öğrenme Güçlüğü ve Özel Yetenek*. 23-52. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2017.
- Meredith D. Gall-Walter R. Bork-Joyce P. Gall, *Education Research: an Introduction* (6th ed.) New York: Longman Publishing, 1996.
- METK, Milli Eğitim Temel Kanunu. Resmi Gazete 12/14574-2343 (14 Haziran 1973). Erişim 16 Kasım 2024. <https://www.isnadsistemi.org/guide/isnad2/isnad-dipnotlu/22-mevzuat/22-1-mevzuat-resmi-gazetede/>
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Sahîh, el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhibbüddîn Muhammed b. Muhammed en-. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Okumuşlar, Muhittin. *Fıtrattan Dine Din, Fıtrat, Eğitim İlişkisi*. Konya: Yediveren Yayınları, 2002.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: TDV Yayınları, 1990.
- Önkâl, Ahmet. "Bî'rîmâûne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/195-196. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özgülven, İbrahim Ethem. *Bireyi Tanıma Teknikleri*. Ankara: PDREM Yayınları, 1998.
- Parladır, Selahattin. "Hz. Peygamber Devrindeki Eğitim Anlayışı ve İşleyişi". *DEÜİFD* 1 (1983), 259-284.
- Pehlivan, Sevda Yartaşı. *Yetişkinlere Yönelik Kur'ân Kurslarında Kur'ân-ı Kerim Öğretim Yöntemleri ve Okuma Problemleri (İstanbul/Kartal Örneği)*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Sakınmaz, Züleyha Demir. *Klasik Dönem ve Günümüzde Ezbere Bakış, Eğitim ve Din Eğitiminde Ezberin Yeri ve Önemi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Sarı, Hakan. *Özel Eğitime Muhtaç Öğrencilerin Eğitimleriyle İlgili Çağdaş Öneriler*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2003.
- Senemoğlu, Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2001.
- Sevim, Oğuzhan-Karabulut, Ahmet. "Eğitimde Ödül ve Ceza: Ortaokul Öğretmenlerinin Gözünden Bir Değerlendirme". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 34/2 (2024), 621-632. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1434219>
- Şanver, Mehmet. *Kur'an da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Şengöz, Murat. "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli'nin Bütünleşik Bir Süreç Olarak Yeniden Yorumlanması". *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2022), 164-173. <https://doi.org/10.51725/etad.977931>
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-. *Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvid İstılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Tetik, İbrahim. "Hz. Peygamber'in Kur'ân Eğitim ve Öğretimi: Kurumsallaşma Seyri, Hedef Kitle, Temel İlkeler". 3. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu (USVES) Tam Metin Kitabı*. 704-723. Elazığ: Asos Yayınevi, 2021.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan Hicrî 9. Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Beşşâr Avvâd Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2022.
- Yeşilyaprak, Binnur-Uçar, Ertuğrul. "Öğrenmeden Öğretime". *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim*. 341-360. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2013.
- Yeşilyurt, Etem. "Öğretmenin Pusulası: Genel Öğretim İlkeleri". *EKEV Akademi Dergisi* 24/83 (2020), 263-288.
- Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Yıldız, Ayşe. "Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistematik Literatür Taramasına Genel Bakış". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (2022), 367-386. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227366>
- Yılmaz, Abdullah Servet. "Hz. Peygamber'in Eğitim Metodunda 'Bireysel Farklılıklar' İlkesini Gözetmesi". *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi* 5 (Aralık 2020), 73-104. <https://doi.org/10.5281/zenodo.4427709>
- Yılmaz, Lokman. *Kıraatü'n-Nebi*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.